

István Szabadi

“Zij zoeken naar een kalf, zelfs onder een os”

De beschrijving van het proces te Pozsony in dichtvorm in de notulen van de gereformeerde classis van Bereg

Van de Hongaarse gereformeerde gemeenten kwamen de gemeenten in Kárpátalja (Transkarpatië)¹ na 1920, maar vooral na 1945, in grote moeilijkheden. In het recente verleden was zelfs hun bestaan onzeker, en ze waren niet in staat een programma uit te werken voor het behoud van overgeleverde archiefstukken en manuscripten. Het meest waardevolle mocht bij de gemeenten bewaard worden. Uit Kárpátalja kreeg het Archief van de Gereformeerde Kerkprovincie van Tiszántúl² te Debrecen een manuscript; op de kaft hiervan staat: “Processus Ritus et Ordo Venerabilis Districtus de Bereg in Synodis Generalibus proponi et peragi solitus ... per Georgium Wáradi seniorem ... 1714”.

Van György Váradi weet men dat hij in Tiszabecs en Tarpa als dominee werkzaam was en dat hij in 1713 tot senior werd benoemd.³ András Széles, die in de 19de eeuw hoofdgemeentesecretaris in Bereg was, schreef in zijn kerkhistorische repertorium dat in ons archief wordt bewaard,⁴ dat het vooral aan György Váradi, de senior, te danken is, dat hij de oude, gewone liturgie van de classis te Bereg verzamelde en in een boek neerschreef. Ook in dit liturgische boek schreef hij de studie *De Politia Ecclesiastica* over, die echter niet zijn eigen werk was geweest... Ook schreef hij in dit boek de gedichten over, die door een van de lutherse dominees waren geschreven, die op 1 juni 1674 naar Pozsony⁵

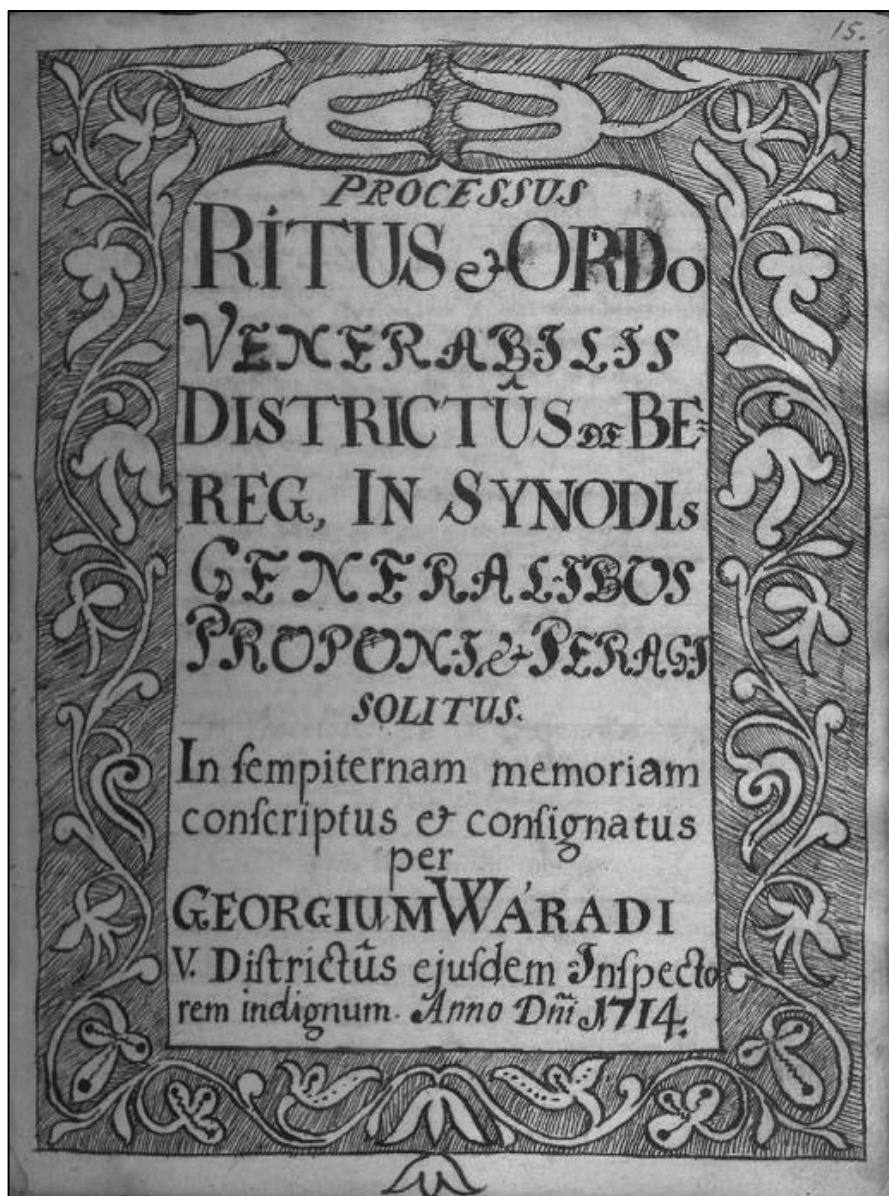
werden ontboden, en hij schreef hun namen en hun bronnen in Pozsony in dichtvorm.⁶

Het gaat dus om de bundel waar ik me al eens eerder mee bezighield. Tussen de pagina's 127 en 141 is een gedicht van 131 strofen te vinden met de volgende titel: *Het lijden van de evangelische predikanten die in 1674 in Pozsony werden ontboden* (Posonban 1674. [ben] citaltatott Evangelicus Praedicatoroknak sanyarú dolga.) De beginregels zijn: Mens, geef alsjeblieft vrede aan de stilte,/ mijn gedichten gaan/ over de predikanten/ die in Pozsony werden ontboden.⁷

Dit gedicht werd in de favoriete dichtvorm van de 17de eeuw geschreven: in *alexandrijnen* [een dichtregel bestaat uit twaalf lettergrepen en de grens van het ritme valt tussen de zesde en de zevende lettergreep], en in *Zrínyi-strofen* met *slagrijm* (identiek rijm per strofe⁸). Het is niet het enige gedicht in de bundel van György Váradi. Er staan ook nog pasquilli in het Latijn in. (Het zal de moeite waard zijn om later hierover te schrijven.)⁹ Een ander manuscript over de galeislaven is in de OSZK (de Hongaarse Nationale Szechenyi Bibliotheek) te vinden, in een gezangboek van Ferenc Tóth.¹⁰ Dit gedicht, dat eveneens uit 131 strofen bestaat, werd door Imre Varga twee keer gepubliceerd in de anthologie "Kuruc kor költészete" (De dichtkunst van de kuruc-tijd) en in de bundel RMKT XVII/11.¹¹ Imre Varga schreef dat in het manuscript van Ferenc Tóth op pagina 78a de volgende opmerking staat over de herkomst van het gedicht:

Gedichten over de bronnen van een dominee die voor de galeistraaf in 1674 in Pozsony werd ontboden. Vanuit het Archief van de eerbiedwaardige classis te Bereg stuurt András Széles, predikant in Vár en notulist van de classis te Bereg, deze aan Ferenc Tóth, hooggeachte heer professor te Pápa.¹²

De bron van het in de OSZK bewaarde manuscript is dus in ons archief in Debrecen te vinden.

127

Pozsonban 1674. Citáltatott Evangelicus Predica-
toroknak Sanyarú dolga.

1. Kerlek ember adgy beker a' Szentkumnak,
 Ez néhány verssem mert arrul Soltanak.
 Mikképén folyt dolgot — Predicatoroknak
 Kik minap Pozsonban fel citáltattanak.

2. Ne kevered az ki az² ki irtam versékbe,
 Neveim tudásáért ne nézz vers fejkbe,
 Mi gondod va hol van Sültesém fóké?
 Ety hogy Pozsonbul Sfenem megmenté.

3. Jaz doloz ugyan bizony itt van nevem,
 Ne korr fel' lelkesned alig remenlhetem.

Ferenc Tóth en András Széles studeerden aan het Gereformeerd College te Debrecen. Ferenc Tóth werd in de lente van 1788 togatus, in 1796 praecceptor en in 1798 senior. András Széles volgde eerst onderwijs in Szatmár in de zogenoemde klassen van grammatica en poësis, later studeerde hij in 1798 af aan het Gereformeerd College te Debrecen. Tóth en Széles waren goede historici, leerlingen van de professoren Miklós Sínai en Ézsaiás Budai. Over de kerkhistorische manuscriptenverzameling van Széles heb ik al eerder gesproken, zijn geschiedenis van de classis Szatmár werd onlangs in Nagyvárad (Oradea) gepubliceerd.¹³ Ferenc Tóth, professor te Pápa en later bisschop, was de oprichter van de verzameling van antiqua en manuscripten van voor 1711 in de bibliotheek van het Gereformeerd College te Pápa.¹⁴

De auteur van het manuscript over de galeislaven uit Kárpátalja blijkt onbekend. Hij heeft tot nu toe onbekende gebeurtenissen uit het leven van de galeislaven beschreven, waardoor het manuscript als bijzondere historische bron kan dienen. Behalve in de studie van Imre Varga wordt nog nergens in de literatuur naar het manuscript verwezen. Namen en standplaatsen van predikanten verschillen in data met andere bronnen,¹⁵ en dit is interessant, ook als het kopieerfouten betreft. Een verklaring voor de verschillen in de voornamen kan zijn dat de auteur niet precies wist hoe deze mensen heetten. Het verloop van de terechtzitting van gereformeerde en lutherse predikanten in 1674 in Pozsony, het opsluiten in de gevangenis van degenen die de revers (bekeringsbrief) niet hadden willen tekenen, hun verkoop aan de galeien en hun bevrijding, zijn uit diverse bronnen

bekend. In het bovengenoemde manuscript worden de gebeurtenissen evenwel slechts tot en met het opsluiten van de predikanten in de gevangnissen en burchten verteld.

De auteur maakt in verband met de gevangenen die naar de burcht van Berencs werden gesleept, de volgende opmerking in de regels 395-396: hij vraagt God om de gevangenen vrij te laten voordat zij in de stank van de gevangenis doodgaan.¹⁶ Kennelijk weet hij niets van het wegslepen van de gevangenen op 6 juni. Hij houdt zich niet met het verdere lot van de predikanten bezig, iets wat hij waarschijnlijk ook niet heeft kunnen weten. De structuur van het gedicht is als volgt: de auteur leidt het verhaal in van zijn medepredikant die uit Pozsony kon vluchten, en van de 45ste regel tot de 484ste regel laat hij de predikant in de ik-vorm over de gebeurtenissen vertellen.

De persoon van de auteur en de verteller moeten nog geïdentificeerd worden. Volgens András Széles is de auteur een lutherse predikant, maar Imre Varga, die het gedicht in de RMKT liet verschijnen, maakt helaas geen verschil tussen de persoon van de auteur en de persoon van de verteller. Volgens hem kan niet duidelijk vastgesteld worden of de auteur gereformeerd of luthers is. Volgens mij zijn beiden (auteur en verteller) eenduidig gereformeerd. In het gedicht wordt nauwelijks iets over lutherse dominees geschreven, behalve in de regels 117-120, waarin het volgende te lezen valt: “Wij evangelici, die zijn verschenen, waren in groten getale in Pozsony aanwezig.”¹⁷ De volgelingen van Luther noemden zich echter pas vanaf de 18de eeuw evangelici, daarvóór noemden zij zich lutheranen (en zo werden ze ook genoemd). Het woord ‘evangelicus’ betekent dus iemand die volgens het evangelie leefde, wat ook geldt voor de gereformeerden. In de regels 61-62 staat: “De fiscus vertelde ons / Jullie, grote schare van gereformeerde leraren / Het zal jullie gebeuren, werd door mij gezegd.”¹⁸ Vanaf de 477ste regel staat het volgende te lezen: “Jullie moeten voor jezelf zorgen / want van de aartsbisschop hebben we gehoord / hij verdraagt over de Tisza, in Zevenburgen, en elders, waar dan ook / geen gereformeerde dominees.”¹⁹ Hier spreekt de verteller de auteur van het gedicht aan, ze zijn allebei dus gereformeerd, dit lijkt ons duidelijk.

Duitse tekening van een calvinistisch predikant.

Een opdracht voor de toekomst is de identificatie van de verteller en de auteur. Het gedicht begint met de volgende strofen:

1. Mens, geef alsjeblieft vrede aan de stilte,
mijn gedichten gaan
over de predikanten,
die in Posony werden ontboden.

2. Vraag niet wie dit heeft geschreven,
Bekijk om mijn naam te weten te komen de beginregels niet,
Denk er niet aan waar ik werd geboren,
Het is voldoende dat God mij uit Posony heeft gered.

3. Eigenlijk is mijn naam hier verstopt,
Maar ik geloof niet dat je hem kunt vinden,
Je zou er verstand van moeten hebben,
Want ik heb hem vindingrijk geschreven.

4. Waar heb ik het gedicht geschreven? Als je ook dat te weten wilt komen,
Als je slim bent en goed kunt onderzoeken,
Zul je de plaats samen met mijn naam vinden,
Maar ik heb dat nog niet eens aan mijn vriend verteld.

5. Geloof niet dat het in Kérts,
Of in Vámos of in een andere Pérts werd geschreven,
Kwel je ziel niet, terwijl je denkt aan een of andere plaats
Maar probeer de waarheid van de dingen te begrijpen.²⁰

Wie kan dan wel de auteur geweest zijn? Hij verstopte zijn naam niet in een acrostichon en er kan geen enkele zinvolle tekst in de beginregels worden gevonden, hoewel dit karakteristiek was voor de dichtkunst van die tijd. Er is een verwijzing naar Kércs en Vámospércs, maar het gedicht werd zeker niet daar geschreven. De auteur zou ook zijn naam in het gedicht verstopt kunnen hebben. Behalve de verwijzing naar Pércs kan er geen duidelijker toespeling op zijn naam worden gevonden. Daarom denk ik, dat hij met Pércs naar zijn eigen naam verwijst. Ik heb geprobeerd om in het Partium dominees te vinden die Pércsi heetten. Verschillende zaken verwijzen immers naar het Partium: de verteller kon binnen 18 dagen vanuit Pozsony naar de auteur toe gaan (binnen die tijd had hij natuurlijk

ook naar Zevenburgen kunnen gaan), hij maakte zich zorgen over het lot van de auteur, getuige het voorbeeld van de predikanten uit Opper-Hongarije: ook de auteur werd naar Pozsony ontboden, maar hij hoefde daar niet te verschijnen “Wij wisten van de oproep en hebben deze ontvangen.”²¹

De oproep had betrekking op alle protestantse dominees en leraren in 33 (of 27) provincies van Hongarije. Bij Ferenc Otrokócsi Fóris (dominee uit Gömör, later galeislaaf) lezen we:

In februari 1674 werd een algemene oproep verordend. Behalve Borsod, Szatmár en enkele andere provincies die ver van Pozsony lagen, en die door de voorzienigheid aan de oproep ontkwamen, moesten bijna alle gereformeerde en lutherse dominees en schoolmeesters samen met hun leerlingen, cantors en kosteren op 5 maart 1674 in Pozsony verschijnen. Ook degenen die al eerder uit hun gemeente hadden moeten vluchten, werden gevonden. Zij ontvingen een oproep met de handtekening en het zegel van György Szelepcsényi, aartsbisschop van Esztergom, die de landvoogd van Hongarije was, maar op vele andere plaatsen had de oproep alleen de handtekening van katholieke priesters en soldaten. De opgeroepen leraren en dominees werden ervan beschuldigd aan rebellie te hebben deelgenomen om hun doel te bereiken, net als al eerder gebeurd was. Toen de verschrikkelijke oproep werd bekendgemaakt, vluchtten vele protestanten, die de intrige van hun vijanden goed kenden, terwijl vele andere protestanten tijdens de Turkse bezetting van Hongarije door de Turken zelf verhinderd werden in Pozsony te verschijnen.²²

De auteur moet ergens ten oosten van Kassa,²³ in de noordelijke provincies van het Partium, gezocht worden. Gelukkig beschikken we over een hele goede gegevensbank van gereformeerde predikanten.²⁴ Hieruit blijkt dat er tussen 1670-1680 twee dominees waren in de Tiszáninnen²⁵ en in de Tizántúl, István V. Pércsi en János Pércsi. István ondertekende de wetten van het Gereformeerd College te Debrecen in 1660, János twee jaar later, in 1662. István werd dominee in 1672 in Kisfalu en in 1680 in Szepsi. Er zijn verschillende Kisfalu's; er is een Kraszna- of Érkisfalu in de provincie Középszolnok (nu in Roemenië). Deze gemeente had al in de 19de eeuw een Roemeense meerderheid, de katholieke gemeente aldaar werd in 1758 gesticht. Als gereformeerde gemeente bestond dit Kisfalu

vanaf 1711 niet meer. Naast Kassa, in de provincie Gömör, is er ook een Kisfalu, dat ook tegenwoordig nog een Hongaarse, gereformeerde meerderheid heeft. De provinciestad Szepsi was in die tijd heel belangrijk, vele beroemde predikanten gaven hier les op de school. Er is nog een interessant gegeven: in de bundel van Gábor Sipos over de bibliotheek van het Gereformeerd College te Kolozsvár is de naam Stephanus V. Pércsi te vinden, een possessor aan het eind van de 17de eeuw (er waren niet veel togati die in die tijd István Vámospércsi heetten).

Over János Pércsi weet men dat hij dominee was in Nagyborzsova, in de classis Bereg, in 1671, in de tijd waarin het gedicht over de galeislaven ontstond, drie decennia eerder dan het manuscript van György Váradi. Ik kan helaas niet bewijzen of de ene of de andere Pércsi de auteur van het manuscript is. Gezien het gebied waar ze werkten, of de scholen waar ze studeerden, kunnen beiden de auteur zijn. Voor János Pércsi pleit misschien dat hij in Bereg werkte.

De verteller vertelt ons het volgende over de predikant die uit Pozsony vluchtte:

6. Toen na zestienhonderd werd geschreven,
In vierenzeventig, aan het begin van de maand Ivan,
Op de eerste dag van de maand,
Kon een broeder op wonderlijke wijze uit Posony bevrijd worden.

7. Hij werd ziek in Posony
Maar de wijze God kon het tot zijn nut gebruiken,
Hij werd achtergelaten
Voordat hij voor de laatste keer voor het gerecht werd opgeroepen.

8. Hij dacht erover na wat hij zou moeten doen,
Hij verliet zijn voormalige kwartier
Hij veranderde ook zijn kleding,
Met zijn vermoeide lichaam liep hij de Donau in.

9. Hij veranderde zijn weg en kwam het water uit,
Toen Posony ver genoeg was
Nam hij een wagen en snelde weg,
Na achttien dagen kwam hij precies hier aan.²⁶

Op de dag van “Judica” (de tweede dag voor Pasen) werd hij opgeroepen om naar Pozsony te gaan. Hoeveel protestantse predikanten, leraren, kosters etc. op 5 maart 1674 naar Pozsony werden ontboden, is onbekend. Het aantal Hongaarse, protestantse (lutherse en gereformeerde) predikanten werd in die tijd op 2600 geschat; hiervan werden er waarschijnlijk 700 opgeroepen. Bálint Kocsi Csergő (zelf galeislaaf, dus ooggetuige) noemt een preciezer aantal: hij spreekt over 735 protestantse mannen,²⁷ maar andere bronnen schatten het aantal opgeroepen personen op 715. Er is ook een groot verschil wat betreft het aantal mensen dat daadwerkelijk voor het gerecht verscheen. Kocsi Csergő noemt een aantal van 336 mensen (volgens historici is dit ook het meest geloofwaardig), Ferenc Otrokócsi Fóris spreekt van 250 dominees en enkele schoolmeesters.

Onze verteller maakte de terechtzittingen mee, waar alle denkbare misdaden aan de orde kwamen, zoals het gedicht vertelt: “Geloof niet dat je geen rebel was, dat je de koning niet aanviel; zij zoeken naar een kalf, zelfs onder een os.”²⁸ Volgens de aanklachten overschreden de gedaagden hun bevoegdheden en keken ze neer op de wetten en op de overheid. Zij werden gezien als godslasteraars, omdat zij zondigden tegen hun koning, de katholieke orde, de heiligen en vooral de Heilige Maria. Zij waren in opstand tegen de katholieke staat, de orde van het Hongaarse Koninkrijk, het rooms-katholieke geloof en tegen de staat en zijn majesteit. Zij organiseerden vergaderingen, correspondeerden met opstandelingen, hitsten op, en belangrijker dan deze aanklachten: zij waren met de Turken bevriend. Zij verzetten zich tegen de oproep en gooiden de bodes in Turkse gevangnissen. Negen katholieke paters werden vermoord, onder wie de pater uit Bolyok. Ze ontheiligden en beroofden de katholieke kerken, vanaf hun preekstoelen verboden ze de katholieken boeken te verspreiden, ze lieten pamfletten drukken en informeerden de buitenlandse vorsten onjuist, enz.

Onder de aangeklaagden waren er enkelen wie de psychische druk en de doodsangst te veel werd, die overspannen werden en nog vóór het vonnis instortten. Er waren mensen die ervoor kozen het land te verlaten, hun ambt neer te leggen, afstand te doen van hun geloof of te rekatholiseren. Over degenen die in Pozsony waren gebleven, werd op 4 april uitspraak gedaan. Ze werden schuldig bevonden aan majesteitsschennis en voortdurende ontrouw (de deelname aan de opstand werd geschraapt), zij werden ter dood veroordeeld met confiscatie van hun goederen. Tijdens de weken na de uitspraak van het vonnis tekenden 135 (of 136) protestanten een van de punten van de bekeringsbrieven. 92 van hen legden “vrijwillig” hun ambt neer, 43 mensen emigreerden.²⁹

De burcht van Pozsony in de 17de eeuw.

Zij die in Pozsony bleven, werden vanaf 29 mei 1674 naar Hongaarse burchten getransporteerd (aan het eind van de Pinkstermaand).³⁰ Volgens het gedicht tekenden nog 100 anderen een bekentenis dat zij zich op niemand zouden wreken, niet naar huis zouden gaan en het land niet zouden verlaten. De predikant van het gedicht besloot te vluchten: op 1 mei zwom hij de Donau over (hij vertelt dat hij vanwege zijn ziekte niet meer werd opgeroepen). Men weet van verschillende dominees dat ze uit Pozsony vluchtten, bv. Jeromos Bátori (“Alsó-Szuhaiensis”), die voor het gerecht verscheen, maar ziek werd en nog voor de uitspraak van het vonnis “genoeg kreeg van het geruzie in Pozsony, en in het geheim naar huis ging”,³¹ zo schreef Otrokócsi, wat dus eigenlijk betekende dat Bátori gevlucht was. Een andere dominee, János Berekszászi(y) (“Szalócziensis”) werd ernstig ziek; hij werd daarom verstoep in een herberg in Pozsony. “Tijdens de laatste beproeving in Pozsony werd voor hem gezorgd door lieve mensen, zonder dat dit iemand verteld werd. Op die manier kon hij niet door zijn vijanden gepakt worden.”³² Toen het beter met hem ging, vluchtte hij naar huis. Ook vluchtten Mátyás Őri, predikant in Terestyénszecsőd, en Sámuel Lisznyai, predikant in Feled. Ik kon helaas niet aantonen dat een van deze mensen de verteller is. Ook heb ik gedacht dat de verteller misschien een predikant met de voornaam Illés geweest kan zijn. De auteur, die schrijft over de gevluchte dominee die door hem opgevangen werd, begint zijn gedicht namelijk met de volgende woorden: “Wij zijn hier met Illyés, ik vroeg hem hoe hij uit Posony wegging.”³³ Het ligt voor de hand dat Illyés zelf de verteller is, maar volgens de documenten van het proces (Katalin S. Varga) waren er slechts drie mannen onder de aangeklaagden met de voornaam Illyés: Illyés Czabanus, Illyés Gessnerus en Illyés Ladiver, maar deze waren allemaal lutheranen. Ook Illyés György Edvi was luthers, maar hij werd veroordeeld en naar Napels gestuurd; hij kon dus niet vluchten en overleed onderweg naar Napels.

Wie de verteller ook geweest is, hij wist nog dat de latere galeislaven naar verschillende Hongaarse burchten werden gebracht. Hij schreef:

98. “Vijf werden er naar de burcht van Berints gebracht.”³⁴ Naar Berencs³⁵ werden er eigenlijk vier getransporteerd: István Séllyei, dominee van Pápa en bisschop, Péter Czeglédi, dominee in Léva, István Bátorke-szi, dominee in Veszprém, en Mihály Miskolci, dominee in Fülek. Hier “wachtte” György Lányi al op hen.

De burcht van Berecs

100. “Er werden er zeven naar Kővár gebracht.”³⁶ Dit is een veelzeggende vergissing: dat in plaats van Kapuvár (in Transdanubië) Kővár (in Máramaros) wordt genoemd door onze auteur, die waarschijnlijk in Bereg leefde. In feite werden zeven mensen naar de gevangenis in Kapuvár gebracht: János Krasznai (hij werd door de dichter niet genoemd), István Beregszászi, István Kállai, János Rimaszombati Kiss, Márton Szendrei, György Szendrei, Sámuel Tatai Pap en János Sallai. Zij werden met touwen aan elkaar vastgebonden, de gevangenis uitgevoerd en onder wastobben verstoppt. Zo kon niemand hen zien, ze werden [als dieren] door gewapende soldaten [begeleid], terwijl mannen en vrouwen huilden en schreeuwden.³⁷ Ook werd hen onderweg alles afgenomen, zelfs hun beste kleren werden in beslag genomen. In Kapuvár moesten ze van vroeg tot laat werken, terwijl ze voortdurend werden geslagen.

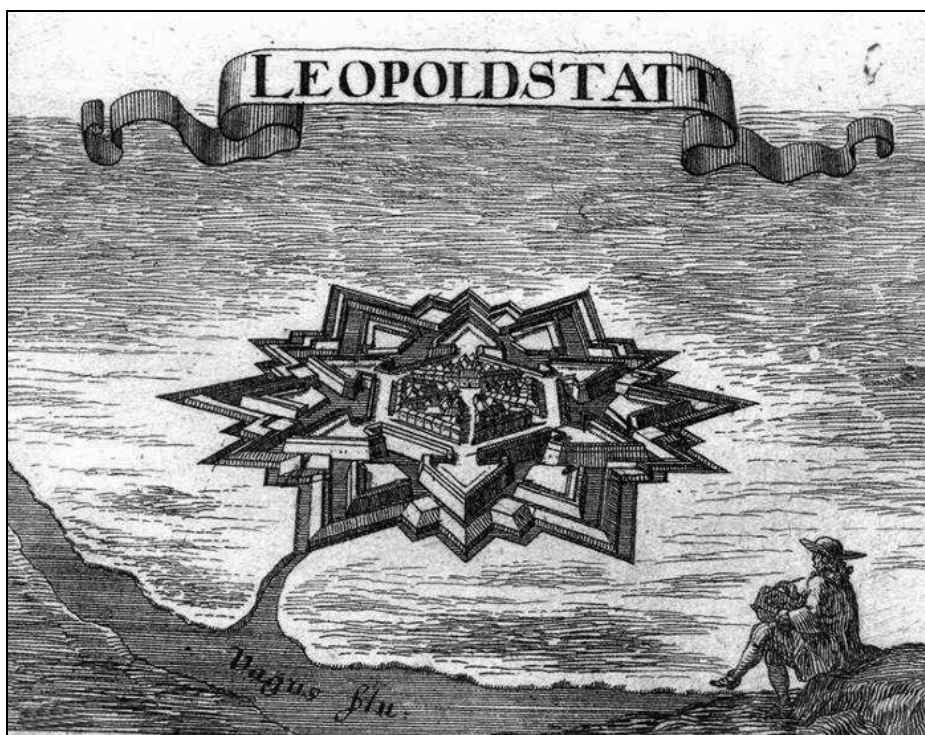
Tekening van Kapuvár

102. “Er werden er ook zeven naar Sárvár gebracht.”³⁸ Onze bronnen uit die tijd verhalen alleen van zeven gevangenen in Sárvár: de predikanten András Szentkirályi, István Ladmóczi, István Szentpéteri Mangó de jongere, János Gömöri, István Tököli en István Szentpéteri Mangó de oudere. Maar de dichter had gelijk: ook Jakab Csuzi Cseh was een gevangene in Sárvár; hij werd in Triëst tegen betaling van losgeld vrijgelaten en naar Wenen gebracht.

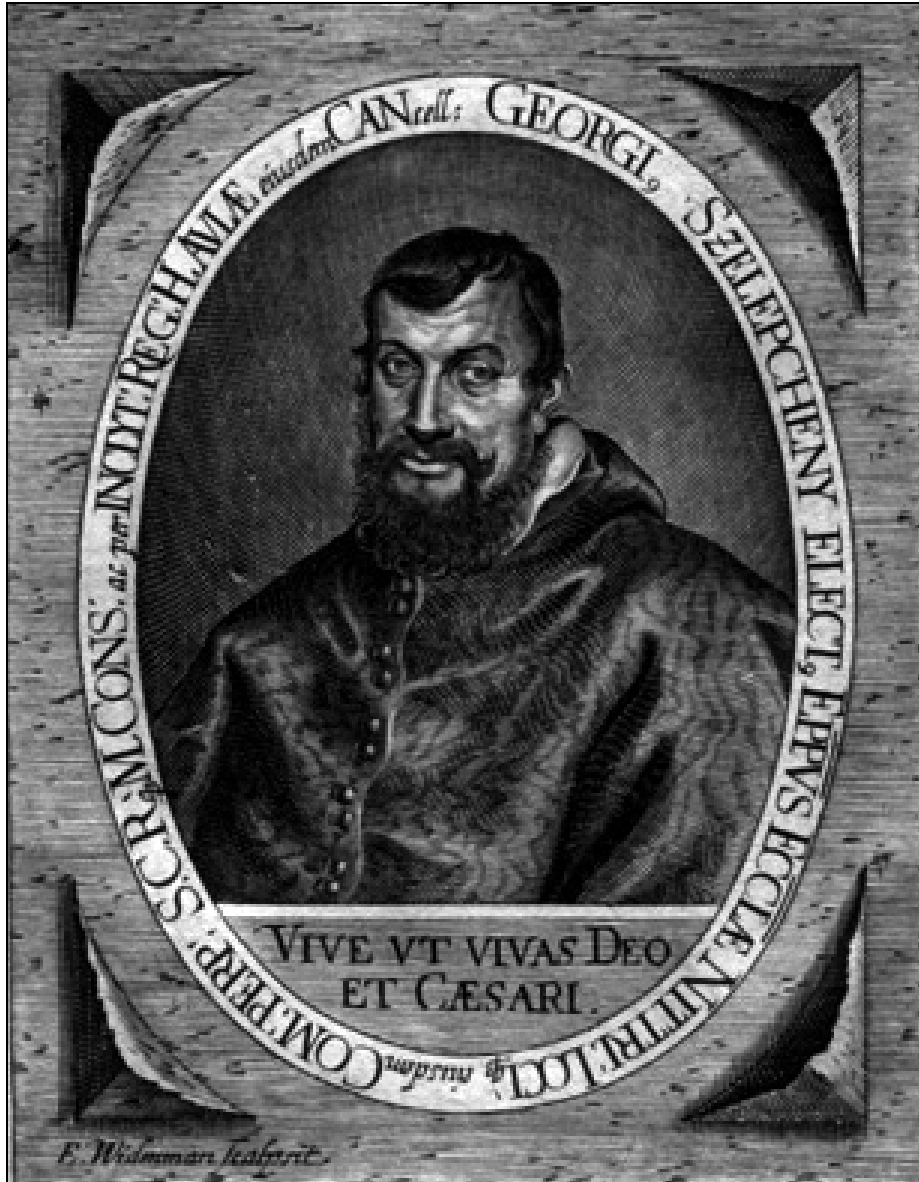
105. “Er werden er eenentwintig naar Leopolda gebracht”:³⁹ István Füleki, Péter Kálnai, Ferenc Otrókócsi Fóris, János Jablonczai, twee predikanten uit Rimaszombat:⁴⁰ István Harsányi en István Kaposi. Verder István Kóródi uit Czége, István Szilvási uit Császár, János Ujvári uit Mezőörs, Bálint Kocsi Csergő uit Pápa, György Körmendi uit Barsi, István Komáromi uit Ács, György Alistáli uit Szőny, György Szecei uit Sági, András Szodai uit Sára, Mihály Huszti uit Keszi, Márton Szentpéteri uit Hetyeny, Mihály Kovásznai uit Kelemér, Ferenc Szomodi uit Szendrő, Mihály Szalácsi (Szalóci) uit Zablogy en Péter Simonyi. Ze werden, begeleid door keizerlijke soldaten, naar Lipótvár (*Leopolda*) gestuurd; in Nagyszombat werd hen al wat ze hadden, hun kleren, hun mantels en hun

dolmans ontnomen. Van daar werden ze naar Lipótvár gebracht, waar ze de volgende dag aankwamen; onderweg werden ze geslagen en geschopt.

112. “Er werden er zes naar de burg te Iberhard gebracht”:⁴¹ Tamás Veresmarti, leraar in Serke, Pál Gömöri Kanta, gereformeerd predikant in Abafalva, István Németi uit Nyárád, Mihály Szatmári uit Várallya, Dániel Farkasdi uit Szemere en János Németi uit Szerecsen. Omdat de burcht te Éberhárd tot het landgoed van de aartsbisschop behoorde, lette György Szelepcsényi⁴² persoonlijk op de gevangenen en nam hij ook meerdere keren zelf aan hun foltering deel. Hij brak bv. de arm van István Németi, predikant in Nyárád.

Lipótvár (Leopoldstadt) in de 17de eeuw

Elias Widemann: György Szelepcsényi (prent uit 1652)

114. “De Lutheranen werden onmiddellijk met Balás Köpetzi naar Komárom gebracht.”⁴³ György Lovcsényi, György Petermann, Sebestyén Huszár, Jakab Simonides, János Bartholomeides, János Zimányi, István Kaurinszki, István Fidicinus, György Lupi, György Zaboynyik, György Insti-

toris, János Rusinyi, Illyés Cabarius, János Missorinus, Pál Capito, György Streba, János Johannides: al deze lutherse predikanten namen het katholieke geloof weer aan in Komárom. Balázs Szkárosi (gereformeerd predikant in Szkáros), Miklós Buzgány en István Zsedényi (beiden lutherse predikanten) bleven trouw aan hun geloof.

De burcht van Komárom in het midden van de 17de eeuw

In het gedicht worden dus in totaal 47 gereformeerde predikanten genoemd, maar Imre Varga, die het gedicht publiceerde, spreekt op basis van de vroegere vakliteratuur slechts van 41 gereformeerde predikanten. Het gedicht kan dus daadwerkelijk als historische bron dienen. Nog een voorbeeld: wij komen te weten dat gouverneur Johannes Ampringer heeft verhinderd dat nog vóór het proces twee predikanten ter dood werden veroordeeld; Lipót Kollonich had ze willen laten terechtstellen.

Maar zoals ik heb gezegd, tijdens het schrijven van het gedicht wist de verteller niets van het verdere lot van de mensen die naar de burchten werden gebracht, hij wist niets over de galeistraaf, over Napels, Buccari en de bevrijding van de galeislaven.

Veelzeggend zijn de laatste strofen van het gedicht, waarin de auteur zijn angst voor het lot van Zevenburgen tot uitdrukking brengt. Hier verschijnt een protestantse kijk op de geschiedenis, puriteinse ethiek en theologische kenmerken, die op de persoon van de auteur een nader licht werpen:

128. Ik heb medelijden met je, klein Zevenburgen,
 Jouw lichamelijke dapperheid is groot en diep, zoals ik hoor,
 Daarom hoor je te vrezen,
 Laat je zonden weg en leef verder voor God.

129. Leef naar het voorbeeld van Opper-Hongarije,
 Wat God hiermee heeft gedaan, toen het zondig werd bevonden,
 Omdat het niet de leer van de heilige Bijbel volgde,
 Heeft het nu een tekort aan leermeesters.

130. Samen met het woord moet je je leraar waarderen,
 Hou je geloof vast,
 Hou van je geloof vanuit je ziel,
 Vecht ervoor als het moet.

131. Kijk niet met protserige ogen,
 Hoe de afgod vanuit Wenen de Tisza oversteekt,
 Geloof niet dat je schoon kunt blijven,
 Hij zal ook jou overtuigen terwijl hij door ons heenkruipt.⁴⁴

In het Nederlands vertaald door Réka Bozzay

Noten

¹ Oorspronkelijk deel van Hongarije, nu in Oekraïne.

² Ten oosten van de Tisza-rivier.

³ Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Ed. Ladányi Sándor. Budapest, 1977, 70. (sub Beregi református egyházmegye)

⁴ Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (TtREL), Debrecen I. 34/A. 1.

⁵ Bratislava, tegenwoordig de hoofdstad van Slowakije.

⁶ Váradi György esperesnek “különös érdeme az, hogy a Beregi Tractusnak régi szokott Liturgiáját össze szedte, és egy könyvbe leírta. Ugyan ezen liturgikus könyvbe leírt egy tudós értekezést – De Politia Ecclesiastica – de amely nem az ő munkája... Ugyan ezen könyvben a nevezett esperest maga leírta azon verseket, melyeket készített egy Lutheranus pap, azok közül, ki 1674-ben Június 16 napjára Posonyba citáltattak, aki citatusok neveit és Posonyi zaklattatásokat ezen versekbe foglalta”.

⁷ “Kérlek ember, adgy békét a Silentiumnak / Ez néhány verseim mert arról szollanak / Miképen folyt dolgok Praedicatoroknak / Kik minap Posonban fel citaltattanak.”

- ⁸ Opmerking van de vertaler.
- ⁹ “Pasquillus Abbatum”, illetve “Liber Generationis Desolatoris Antichristi Filii Hypocryseos, Filii Diaboli”.
- ¹⁰ Stoll Béla: *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542-1840)*. Budapest, 2002, 302.
- ¹¹ *Régi Magyar Költők Tára XVII. század. Az első kuruc mozgalmak korának költészete (1672-1686)*. Ed. Stoll Béla. Bewerkt door Varga Imre. Budapest, 1986, XI, 212-227.
- ¹² “A nápolyi gáj(!)ázttatás előtt Posonyba 1674-be czitáltatott bizonyos papnak versei, az ő Posonyi vexáltatásokról. A Beregi. Tiszt. Tractus Archivumából küldi pápai Professor T.T. Tót Ferenc urnak Széles András, Vári Prédikátor és a Beregi Tractusnak Notariususa”.
- ¹³ Széles András: *A Szatmári Ekklésiák Históriája*. Bewerkt door Balogh Géza. Nagyvárád, 2006.
- ¹⁴ Zoványi: *idem*, 653.
- ¹⁵ Zie Rác Károly: A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. Sárospatak, 1874; Antalfi János: Beiträge zur Geschichte der von Admiral Ruyter von den neapolitanischen Galeeren befreiten, in Zürich aufgenommenen ungarischen Geistlichen. In: *Sárospataki Füzetek*, 1863, 386-417; *A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete*. Ed. Makkai László. In samenwerking met Fabinyi Tibor, Ladányi Sándor. Budapest, 1976; S. Varga Katalin: *Vitetnek ítélőszékre... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve*. Pozsony, 2002.
- ¹⁶ “Szabadítsd meg Isten őket igen jókor / Míg által nem veri tömlöcben a foeto.”
- ¹⁷ “Evangelicusok kik compareálánk / Bizony nagy sereggel mi Posonybann valánk.”
- ¹⁸ “A fiscus minékün ilyen szóval szóla / No ti calvinista tanítók soksága / Lám hogy ugy jársz, túllem ez meg vala mondva.”
- ¹⁹ “Ti is magatokról viseljetez gondot, / mert az érsek felől hallottunk ilyen szót, / Tiszán túl, Erdélyben, másutt, akárholott / Nem hágy meg egyet is calvinista papot.”
- ²⁰ 1. Kérlek ember, adj békét a silentiumnak,
Ez nehány verseim mert arrol szóllanak,
Miképpen fojt dólgek prédikátoroknak,
Kik minap Posonyban felczitálttattanak.
2. Ne kérdezd azt, ki az, ki irtam versekbe,
Nevem tudásáért ne nézz vers fejekbe,
Mi gondod rá, hol van születésem földje,
Elég, hogy Posonyból Istenem meg mente.
3. Igaz dolog ugyan, bizony, itt van nevem,
De hogy fel lelhetnéd, alig reménylhetem,
Ész kellene hozzá, nagy derék értelem,
Jeles mesterséggel mert én azt fel tettem.
4. Holott irtam? Azt is ha akarod tudni,
Ha elmés ember vagy, ’s ha tudsz kereskedni,
A nevemmel együtt itt meg lehet lelteni,
De barátomnak is nem mondottam azt ki.

5. Azt ne gondold soha, hogy költ volna in Kérts,
Sem pedig in Vámos, avagy másféle Pérts,
Itt amott gondolvann a lelked meg ne sérts,
Hanem a dolognak valóságát így érts.
21 “Mi a citációt tudtuk s mind vettük.”
22 Otrókócsi Fóris Ferenc: *Fenevad dühöngése*. Vertaald door Herpay Gábor. Debrecen, 1928.
23 Košice, tegenwoordig in Slowakije.
24 TtREL I.8.d. passim
25 Ten westen van de Tisza-rivier.
26 6. Mikor írnak vala ezer hatszáz utánn,
Hetven negyedikbenn, Iván hóra kapvänn,
Annak a hónapnak éppen első napjänn,
Szabadult Posonybol egy atyafi tsudänn.
7. Szakada Posonyban betegség reája,
De azt a bölts Isten fordítá javára,
A többbitől hátra az által marada,
Mikor leg utolszór fel hivaták a jusra
8. Már mit kell mívelni, elméjébenn hánnya,
Elébbi szállását, végezi, el hagyja,
Ruháját is otthonn másra változtatta,
Lankadt testét titkon a Dunába lopta.
9. Változtatá utát, a vizből ki szálla,
Mikor már Posonyból némelly földre juta,
Szekereket kapvänn, ízibenn el varra,
Tizen nyóltzad napra éppenn ide juta.
27 Kocsi Csörgő Bálint: *Kősziklán épült ház ostroma*. Vertaald door Bod Péter, bewerkt door Szilágyi Sándor. Lipcse, 1866.
28 “Ne bízzál te ahoz nem voltál rebellis / Hogy te nem támadtál királyra soha is / Borjút keresnek ők az ökör alatt is.”
29 Goede samenvatting van de gebeurtenissen: G. Kovács Gyula: Gömöri protestáns gályarabok. In: *Gömörország*, 2002, nr. 4. – 2005, nr. 2.
30 “Piros pünköst hónap szintén az utóján.”
31 “pozsonyi enyhébb fogságban megúnva a sok huzavonát, titokban hazament”
32 “a pozsonyi utolsó próba idején, ellenségeink tudtán kívül, s a kegyes lelkek továbbra is gondoskodtak róla, hogy az ellenség kezét elkerülje”
33 “Mi akik felesen itt vagyunk Illyéssel, kérdezkedvén tőle Posonyból hogy jött el.”
34 “Ötten vitetének fel Berints várába.”
35 Berencs (Branč) is tegenwoordig in Slowakije, in het noordelijkste deel van de provincie Nyitra, ten noordoosten van het dorp Szenic (Senica).
36 “Szám szerint Kővárban vitetének hetet.”
37 “Kötelekkel egymáshoz kötözve kivezették őket a börtönből és teknők alá bújtatták mindnyájukat, hogy így a teknőktől eltakartatva ne lássák őket, s a város utcáin ke-

resztül fegyveres katonák kíséretében, férfiak és asszonyok sírása és jajgatása közepette“ hajtották őket állati módon.

³⁸ “Hetet vittenek el benne Sárvárra is.”

³⁹ “Leopóldba huszonegyen vitetének” Lipótvár (Leopoldov) is nu in Slowakije in de provincie Nyitra. De vesting aldaar werd tussen 1665 – 1670 gebouwd, ook tegenwoordig wordt hij als gevangenis gebruikt.

⁴⁰ Rimavska Sobota, tegenwoordig in Slowakije.

⁴¹ “Hatot vittenek az iberharti várba.” Éberhárd (Malinovo, vroeger Eberhart, in het Duits Eberhard) ligt tegenwoordig in Slowakije, in de provincie Bratislava.

⁴² György Szelepcsényi (1595 –1685) aartsbisschop van Kalocsa, later van Esztergom.

⁴³ “Luteranusokat azon állapotallal vittek Komáromban Köpetzi Balással.”

⁴⁴ 128. Szánlak, igen, szánlak, téged kitsiny Erdély,
A testi bátorság, hallom, benned nagy ’s mély,
Mellyért azt mondhatom, igen illő, hogy félj,
Térj meg büneidből, ’s tovább Istennek élj.

129. Tanulj a Felföldnek szomorú példáján,
Mint tett Isten véle, benne bünt találván,
Hogy nem igen kaptak az áldott biblián,
Azért vagynak mostan sok tanítók hijján.

130. Az igével együtt becsüld tanitódat,
Mutass te hitedbenn álhatatosságot,
Szeresd lelked szerént igaz vallásodat,
A mellett ki vonni ne resteld kardodat.

131. Hivalkodo szemmel, ne nézd, hogy a bálvány
Most kél által feléd Béts felöll a Tiszán,
Ne gondold, hogy attol maradhatnál tisztán,
Meg gyöz tégedet is, rajtunk által mászván.